

*Karol Moniczewski*

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin

karol.moniczewski@kul.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1773-9034>

## Przedawnienie roszczenia o wypłatę dywidendy w spółkach kapitałowych

<http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2022.034>

### 1. Wstęp

Chęć współdziałania w ramach spółki kapitałowej w przeważającej większości przypadków jest determinowana możliwością czerpania korzyści z dodatniego wyniku finansowego spółki (zysku)<sup>1</sup> – z zastrzeżeniem spółek, które nie są nastawione na osiągnięcie zysku (*not for profit*) albo takowego całkowicie nie przewidują (*non profit*). Wynika to z samej idei zawiązania spółki, na co wskazuje art. 3 k.s.h.<sup>2</sup>, określający, że poprzez umowę spółki wspólnicy lub akcjonariusze zobowiązują się dążyć do osiągnięcia wspólnego celu<sup>3</sup>. Pragnienie to tym bardziej potęguje fakt, że osoby będące stroną stosunku zobowiązująco-organizacyjnego<sup>4</sup> – jakim jest spółka – aby realizować zamierzony wspólny cel, są zobowiązane do

---

<sup>1</sup> Zob. A. Szajkowski, *Formy ustrojowe spółek handlowych*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 8.

<sup>2</sup> Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.), dalej: k.s.h.

<sup>3</sup> W piśmiennictwie „wspólny cel” jest interpretowany szeroko i nie oznacza konieczności prowadzenia działalności gospodarczej przez spółkę.

<sup>4</sup> Tak A. Szajkowski, M. Tarska, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A: *Prawo spółek kapitałowych*, red. S. Sołtysiński, Warszawa 2015, s. 160–162.

wniesienia wkładów oraz jeżeli umowa albo statut spółki tak stanowi, do współdziałania w inny określony sposób. Nade wszystko z ekonomicznego punktu widzenia zrozumiała jest chęć uzyskania korzyści (zwrotu) z zainwestowanych środków oraz czasu. Dlatego też ustawodawca wprost w Kodeksie spółek handlowych przewiduje możliwość partycypowania przez wspólników lub akcjonariuszy w wypracowanym przez spółkę zysku, regulując prawo do zysku dla każdej spółki kapitałowej, tj. dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 191 § 1 k.s.h.), dla prostej spółki akcyjnej (art. 300<sup>15</sup> § 1 k.s.h.) oraz dla spółki akcyjnej (art. 347 § 1 k.s.h.).

Należy jednak odróżnić prawo do zysku od roszczenia o wypłatę części zysku (dywidendy). W spółkach kapitałowych prawo do zysku wynika z istoty spółki kapitałowej i jest elementem prawa podmiotowego<sup>5</sup> (prawa udziałowego dla sp. z o.o.<sup>6</sup> oraz prawa akcyjnego dla P.S.A. i S.A.<sup>7</sup>) wpływającego ze stosunku członkostwa<sup>8</sup>. Prawo do zysku w spółkach kapitałowych należy rozumieć *sensu largo*, tzn. jest to ogólne uprawnienie wynikające ze stosunku spółki jako stosunku ciągłego<sup>9</sup>, wyposażającego wspólnika lub akcjonariusza w abstrakcyjne prawo do partycypowania w wypracowanym przez spółkę zysku. W konsekwencji nie jest możliwe przyznanie wspólnikowi lub akcjonariuszowi roszczenia pozwalającego bezpośrednio zaspokoić owe prawo do zysku. Jednakże prawo do zysku corocznie ma szansę przekształcić się (zmaterializować) w prawo do wypłaty

---

<sup>5</sup> Prawo podmiotowe rozumiane jest jako wiązka, zbiór, agregat uprawnień, które wyznaczają sferę możliwości postępowania w stosunku cywilnoprawnym, tak S. Grzybowski, w: *System prawa cywilnego – część ogólna*, red. S. Grzybowski, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 216–218.

<sup>6</sup> Wyczerpującą analizę prawa udziałowego prezentuje P. Zdanikowski, *Prawo udziałowe w spółce z o.o.*, Warszawa 2011.

<sup>7</sup> Na tle spółki akcyjnej omawia prawo akcyjne W. Popiołek, *Akcja – prawo podmiotowe*, Warszawa 2010.

<sup>8</sup> Zob. charakterystykę stosunku członkostwa: A. Herbet, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A: *Prawo spółek kapitałowych*, red. S. Sołtyśński, Warszawa 2015, s. 282–285.

<sup>9</sup> Charakterystykę zobowiązania ciągłego przedstawia T. Dybowski, A. Pyrzyńska, w: *System prawa prywatnego*, t. 5: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2020, s. 246–251.

dywidendy za oznaczony rok obrotowy<sup>10</sup>. W ten sposób rokrocznie może dojść do konkretyzacji prawa do zysku, a wspólnikowi lub akcjonariuszowi będzie przysługiwało prawo do dywidendy, któremu odpowiada roszczenie o wypłatę dywidendy. Aby powstało roszczenie o wypłatę dywidendy, konieczne jest spełnienie dwóch przesłanek: po pierwsze, spółka musi władać środkami finansowymi wystarczającymi na wypłatę, a po drugie, musi je na ten cel przeznaczyć.

Przedmiotem niniejszego opracowania będzie roszczenie o wypłatę dywidendy rozumiane w wyżej zaprezentowany sposób. Szczegółowej analizie zostanie poddane roszczenie w aspekcie jego przedawnienia, co determinuje konieczność omówienia: momentu powstania roszczenia, momentu wymagalności roszczenia oraz terminu jego przedawnienia. Poza zakresem rozważań pozostają zagadnienia związane z zakresem przedmiotowym roszczenia (tj. kwota dywidendowa), skutkami prawnymi szeroko pojętego bezprawnego wypłacenia świadczenia wspólnikowi lub akcjonariuszowi oraz wymogami formalnymi podjęcia uchwały o wypłacie dywidendy.

## 2. Pojęcie zysku

Pojęciem podstawowym dla niniejszej analizy jest zysk, którym powszechnie posługuje się literatura przedmiotu<sup>11</sup> oraz ustawodawca w Kodeksie spółek handlowych<sup>12</sup>.

<sup>10</sup> Taki stan prawny można określić jako ekspektatywę prawa, zob. K. Gandor, *Prawo podmiotowe tymczasowe (ekspektatywy)*, Wrocław–Warszawa 1968.

<sup>11</sup> Zob. w szczególności A. Kozieł, *Zysk w spółce kapitałowej. Aspekty prawn-handlowe*, Warszawa 2013.

<sup>12</sup> Jako prawo do udziału w zysku (por. art. 191 § 1, art. 193, art. 300<sup>15</sup> § 1, art. 347 k.s.h.), jako prawo do uczestnictwa w zysku (por. art. 322, art. 304 § 2 pkt 1 k.s.h.), jako podział zysku (por. art. 191 § 2, art. 231 § 2 pkt 2, art. 300<sup>69</sup> § 3, art. 395 § 2 pkt 2 k.s.h.), jako czysty zysk (por. art. 199 § 5 i 6 k.s.h.). Niekonsekwentnie także ustawodawca posługuje się wymiennie pojęciem zysku oraz dywidendy w celu ustanowienia analogicznych regulacji (por. art. 191 § 3, art. 300<sup>15</sup> § 3, art. 347 § 1 k.s.h. oraz art. 231 § 2 pkt 2, art. 300<sup>82</sup> § 2 pkt 2, art. 395 § 2 pkt 2 k.s.h.).

Zysk to kluczowy termin wielu dziedzin nauki, w szczególności: prawa, ekonomii oraz rachunkowości<sup>13</sup>. W konsekwencji na gruncie każdej z nich jest on odmiennie definiowany, nawet w ramach nauk prawnych istnieją duże rozbieżności, spowodowane analizowaniem zysku z różnych perspektyw. Prawo spółek nie kształtuje legalnej definicji zysku. Jednakże ze względu na ścisłe powiązanie zysku w rozumieniu prawa spółek z zyskiem z prawa bilansowego oraz prawa podatkowego należy wyklądać ten termin we wzajemnej korelacji, co umożliwi wyznaczenie jego zakresu i znaczenia.

Starając się w jak najbardziej przejrzysty, zwięzły oraz wyczerpujący sposób przedstawić, czym jest zysk, można dojść do wniosku, że jest to dodatni wynik finansowy jednostki uzyskany w oznaczonym okresie poprzez zestawianie (różnice) przychodów z kosztami ich uzyskania<sup>14</sup>. Tak skonstruowana definicja pozwala na ukazanie istoty zysku oraz jego końcowego kształtu. Niemniej proces, za pomocą którego można wyznaczyć wynik finansowy, jest zróżnicowany. Najlepiej obrazuje to porównanie zysku bilansowego z zyskiem podatkowym, będącym podstawą opodatkowania. Przykładowo w świetle ustawy o rachunkowości<sup>15</sup> jako przychód będzie traktowana dywidenda z racji udziału w innej spółce, czy też aktualizacja wyceny aktywów. Natomiast jako koszty księgowane będą wydatki na reprezentację, odsetki za zaległości podatkowe oraz dopłaty do innych spółek. Zgodnie z ustawą o podatku dochodowym od osób prawnych<sup>16</sup> pozycje te nie będą brane pod uwagę przy wyliczeniu podstawy opodatkowania<sup>17</sup>.

---

<sup>13</sup> Zob. A. Kozieł, op.cit., s. 19–31.

<sup>14</sup> Tak A. Herbet, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A, s. 426; A. Opalski, *Kapitał zakładowy, zysk, umorzenie*, Warszawa 2002, s. 107; Z. Wiszniewski, w: *Ekonomia dla prawników i nie tylko*, red. M. Bednarski, J. Wilkin, Warszawa 2007, s. 97.

<sup>15</sup> Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity: Dz.U. z 2021 r. poz. 217 ze zm.), dalej: RachU.

<sup>16</sup> Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jednolity: Dz.U. z 2021 r. poz. 1800 ze zm.), dalej: PDOPrU.

<sup>17</sup> Szerzej na ten temat A. Kozieł, op.cit., s. 31–34.

Konstatacja ta jest o tyle istotna, że związek obu ww. regulacji ma kluczowe znaczenie dla rozumienia zysku na tle prawa spółek kapitałowych. W doktrynie ukształtowało się pojęcie zysku netto, będącego wynikiem zastosowania regulacji z prawa bilansowego oraz prawa podatkowego. Zysk netto to zysk wykazany w sprawozdaniu finansowym<sup>18</sup> po potrąceniu podatku dochodowego od osób prawnych<sup>19</sup>. Tak rozumiany jest podstawą analizy prawa do zysku w spółkach kapitałowych.

### 3. Powstanie i charakter stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy

#### 3.1. Uwagi wstępne

W wyniku podjęcia ściśle określonych czynności dochodzi do konkretyzacji abstrakcyjnego prawa do zysku, czego skutkiem jest powstanie stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy. Konieczne jest zarysowanie okoliczności, stanu faktycznego oraz czynności prawnych, które determinują powstanie stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy, a następnie jego scharakteryzowanie.

Poniższa analiza jest konsekwencją przyjęcia koncepcji dopuszczającej posługiwanie się figurą prawną, jaką jest ekspektatywa<sup>20</sup> w kontekście prawa do zysku. Niemniej w piśmiennictwie jej zakres jest różnie określany<sup>21</sup>. Igor Komarnicki stwierdza, że akcjonariuszowi przysługuje jedna, zbiorcza ekspektatywa, która jest realizowana w poszczególnych latach. Przyjęcie takiego sta-

---

<sup>18</sup> Dokładnie w rachunku zysków i strat (RZiS) będącym elementem sprawozdania finansowego.

<sup>19</sup> Tak I. Komarnicki, op.cit., s. 76. Zysk netto jest także określany czystym zyskiem, por. A. Herbet, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A, s. 427; A. Szajkowski, M. Tarska, w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2014, art. 191, Nb 5.

<sup>20</sup> Charakter ekspektatywy prawa szeroko omawia K. Gandor, op.cit., s. 63.

<sup>21</sup> Zob. I. Komarnicki, op.cit., s. 17.

nowiska powoduje przedefiniowanie prawa do zysku oraz wynikającego z niego prawa do wypłaty dywidendy. Ekspektatywa jest ściśle związana ze zdarzeniem prawnym, które ma się przeobrazić w pełne prawo podmiotowe. W rezultacie pogląd autora determinuje traktowanie wypłaty dywidendy jako świadczenia okresowego wynikającego, w każdym roku, z tego samego ciągłego stosunku (stosunku członkostwa). Pogląd ten należy odrzucić. Z uwagi na charakter prawa do zysku oraz instrumenty prawne, przysługujące do ochrony ekspektatywy – np. powództwo o uchylenie, stwierdzenie nieważności uchwały, *actio pro socio* – słuszniejsze wydaje się uznanie, że co roku powstaje ekspektatywa prawa do zysku. Poprzez jej konkretyzację w danym roku dochodzi do przeobrażenia się ekspektatywy w pełne prawo podmiotowe w postaci prawa do wypłaty dywidendy – będącego świadczeniem jednorazowym – którego podstawą jest już stosunek zobowiązaniowy wynikający ze stosunku członkostwa<sup>22</sup>.

### 3.2. Powstanie stosunku w spółkach kapitałowych

W spółkach kapitałowych proces ten jest ściśle uregulowany przez ustawodawcę, który nakłada na spółkę liczne obowiązki formalne w zakresie podjęcia uchwały o podziale zysku. Dotyczy to warunków sporządzenia sprawozdania finansowego, zwołania zgromadzenia, ustalenia kwoty dywidendowej oraz uchwalenia uchwały.

W literaturze przyjmuje się powszechnie, że uchwała zgromadzenia<sup>23</sup> jest oświadczeniem woli spółki<sup>24</sup>, które pozwala w ramach czynności prawnej wywołać skutki na zewnątrz<sup>25</sup>. Słusznie podnosi

---

<sup>22</sup> Por. J. Kuropatwiński, *Umowne rozporządzenie wierzytelnością przyszłą*, Toruń–Bydgoszcz 2007, s. 104.

<sup>23</sup> Dla wygody i przejrzystości pracy przez pojęcie zgromadzenia należy rozumieć zwyczajne zgromadzenie wspólników oraz zwyczajne walne zgromadzenie akcjonariuszy.

<sup>24</sup> Szerzej na ten temat wraz z przeglądem stanowisk w doktrynie S. Sołtysiński, P. Moskwa, w: *System prawa prywatnego*, t. 17B: *Prawo spółek kapitałowych*, red. S. Sołtysiński, Warszawa 2015, s. 694–697.

<sup>25</sup> Więcej wątpliwości wzbudza kwalifikacja tzw. uchwał wewnętrznych,

się, że nie należy utożsamiać oświadczenia woli z czynnością prawną. Bez wątpienia zakres obu pojęć jest bardzo zbliżony, niemniej Zbigniew Radwański zwraca uwagę, że oświadczenie woli jest elementem koniecznym czynności prawnej, lecz nie zawsze jedynym<sup>26</sup>. Autor ten wyróżnia minimalną treść czynności prawnej, tj. element wskazujący na prawne konsekwencje tej czynności, element oświadczenia woli, który będzie chociaż w podstawowym zakresie stanowić o treści zawiązywanego stosunku prawnego, oraz element legalności, czy też słuszności, celowości danej czynności<sup>27</sup>.

Pozwala to stwierdzić, że w wyniku podjęcia uchwały o podziale zysku, do czego zobowiązana jest każda spółka kapitałowa (sp. z o.o. na podstawie art. 231 § 2 pkt 2 k.s.h., prosta spółka akcyjna na podstawie art. 300<sup>82</sup> § 2 pkt 2 k.s.h. oraz spółka akcyjna na podstawie art. 395 § 2 pkt 2 k.s.h.)<sup>28</sup>, dochodzi do złożenia oświadczenia woli, mającego na celu wywołanie określonych skutków prawnych w postaci zawiązania stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy. Jest to możliwe, w myśl podstawowej zasady prawa obligacyjnego, wyłącznie za zgodną wolą drugiej strony<sup>29</sup>. Sposób jej wyrażenia nie został odrębnie uregulowany, a co za tym idzie – brak dla niej jakichkolwiek dodatkowych wymogów formalnych. Oświadczenie drugiej strony może więc zostać wyrażone przez dowolne zachowanie się osoby, które w dostateczny sposób ujawni jej wolę (art. 60 k.c.<sup>30</sup>).

---

których skutki zamknięte są w ramach osoby prawnej. Uchwały te nie są czynnością prawną, jednak przyjmuje się, że należy do nich stosować *per analogiam* przepisy dotyczące czynności prawnej, tak *ibidem*, s. 697–698.

<sup>26</sup> Zob. Z. Radwański, K. Mularski, w: *System prawa prywatnego*, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019, s. 57.

<sup>27</sup> Tak Z. Radwański, w: *System prawa cywilnego*, s. 513–514.

<sup>28</sup> Przy prostej spółce akcyjnej ustawodawca posługuje się sformułowaniem „uchwała o wypłacie dywidendy”, które należy uznać za synonimiczne względem „uchwała o podziale zysku” przy pozostałych spółkach kapitałowych. Zaznaczenia wymaga jednak, że termin „uchwała o wypłacie dywidendy”, ze strony semantycznej oraz aksjologicznej, precyzyjniej oddaje treść i sens podejmowanej czynności.

<sup>29</sup> Zob. Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 62.

<sup>30</sup> Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jednolity:

Należy przyjąć, że wspólnik lub akcjonariusz, stając się stroną stosunku członkostwa, tj. z momentem objęcia udziału lub akcji<sup>31</sup>, z momentem zawiadomienia spółki z o.o. o przejściu udziału<sup>32</sup> bądź z momentem wpisu zmiany akcjonariusza do rejestru<sup>33</sup>, wyraża na przyszłość zgodę na bycie stroną stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy.

Koncepcja ta opiera się na założeniu, że wstępując w stosunek członkostwa, wspólnik lub akcjonariusz wyraża na przyszłość (bezwartunkową) zgodę na zostanie stroną potencjalnych stosunków zobowiązaniowych o wypłatę dywidendy. Stosunek zobowiązaniowy o wypłatę dywidendy – jak zostało już wskazane – może powstać każdego roku w wyniku przekształcenia się prawa do zysku jako elementu prawa udziałowego oraz ekspektatywy tego prawa w odrębną wierzytelność będącą treścią nowo powstałego stosunku. Analogicznie będzie w sytuacji, w której podstawą prawa do zysku nie jest akcja lub udział, a inny tytuł prawny, np. tantiemy, świadectwo założycielskie czy świadectwo użytkowe. Zostając stroną stosunku prawnego, którego elementem treści jest prawo do zysku, osoba uprawniona wyraża na przyszłość zgodę na bycie stroną stosunku zobowiązaniowego o zapłatę dywidendy.

Z uwagi na charakter udziałów i akcji możliwe jest ustanowienie użytkownika, co skutkuje wyposażaniem użytkownika w prawo do zysku. Zgodnie z istotą i treścią przedmiotowego stosunku rzeczowego użytkownik ma prawo pobierać pożytki (art. 252 i n. k.c.)<sup>34</sup>, do których bez wątplenia zalicza się dywidenda jako spełniająca przesłanki z art. 54 k.c.<sup>35</sup> W rezultacie pomimo braku bycia stroną stosunku członkostwa użytkownik jest uprawniony do pobierania dywidendy. Taką sytuację należy rozpatrywać jako wyjątek, w ra-

---

Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.), dalej: k.c.

<sup>31</sup> Zob. przykładowo A. Herbet, *Obrót udziałami w spółce z o.o.*, Warszawa 2004, s. 61–62.

<sup>32</sup> Ibidem, s. 312–313.

<sup>33</sup> Zob. T. Sójka, *Obrót akcjami prostej spółki akcyjnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020, nr 1, s. 8–10.

<sup>34</sup> Zamiast wielu por. P. Księżak, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, art. 252.

<sup>35</sup> Tak A. Herbet, *Obrót udziałami*, s. 355.



mach którego ustawodawca wprost konstruuje normę prawną, kształtującą po stronie użytkownika prawo do żądania zapłaty dywidendy<sup>36</sup>.

W piśmiennictwie wiele dyskusji wzbudza możliwość czerpania pożytków w postaci dywidendy przez zastawnika. Do zastawu na prawach na podstawie art. 328 k.c. odpowiednie zastosowanie znajdzie regulacja dotycząca klasycznego zastawu. Kluczowe znaczenie dla dalszej wykładni ma poprawne rozumienie wymogu „odpowiedniego zastosowania”. Wykładnia *a rubrica* wskazuje, że możliwość pobierania pożytków jest ściśle związana z oddaniem przedmiotu zastawu w ręce zastawnika (art. 318 k.c.)<sup>37</sup>. Natomiast w przypadku zastawu na prawie udziałowym nie dochodzi do przeniesienia posiadania, dlatego należy stwierdzić, że na podstawie art. 319 k.c. w zw. z art. 328 k.c. zastawnik nie jest uprawniony do żądania od spółki wypłaty dywidendy<sup>38</sup>.

### 3.3. Charakter stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy

Biorąc pod uwagę powyższe uwagi, można stwierdzić, że stosunek zobowiązaniowy o wypłatę dywidendy jest stosunkiem jednostronnie zobowiązującym, przysparzającym, nieodpłatnym<sup>39</sup>, konsensualnym oraz kauzalnym<sup>40</sup>. Potwierdza to orzecznictwo Sądu

---

<sup>36</sup> Prawo to zgodnie z art. 253 k.c. może zostać ograniczone, zob. A. Herbet, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A, s. 354.

<sup>37</sup> Tak wyraźnie J. Wiśło, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2: *Własność i inne prawa rzeczowe (art. 126–352)*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2018, art. 319, Nb 4.

<sup>38</sup> Tak A. Herbet, *Obrót udziałami*, s. 421–422. Odmiennie I. Komarnicki, op.cit., s. 267–270; A. Opalski, w: *Kodeks spółek handlowych*, t. IIA: *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz. Art. 151–226*, red. A. Opalski, Warszawa 2018, art. 187, Nb 33.

<sup>39</sup> Charakter czynności odpłatnej szczegółowo analizuje A. Klein, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 2005, s. 102–109.

<sup>40</sup> W literaturze od dłuższego czasu dyskusyjna jest zasadność podziału czynności na abstrakcyjne i kausalne. Jednak zagadnienie to przekracza ramy niniejszej pracy, zob. G. Tracz, *Aktualność generalnej reguły kauzalności*

Najwyższego, stwierdzającego, że roszczenie o wypłatę dywidendy jest „uprawnieniem o charakterze obligacyjnym, które podlega cesji, może być przedmiotem potrącenia zastawu czy zastawu rejestrowego”<sup>41</sup> oraz że roszczenie o wypłatę dywidendy jest samoistną wierzytelnością, która powstaje na skutek konkretyzacji prawa do zysku, w ten sposób dochodzi do odłączenia się roszczenia od prawa udziałowego<sup>42</sup>.

Koniecznym elementem, pozwalającym dłużnikowi spełnić świadczenie, jest obowiązek współdziałania wierzyciela, wynikający z art. 354 § 2 k.c.<sup>43</sup> Dług o wypłatę dywidendy – co do zasady – jest długiem oddawczym (art. 454 § 1 zd. 2 k.c.)<sup>44</sup>. Tym samym to na dłużniku ciąży obowiązek przekazania przedmiotu świadczenia, co rodzi po stronie dłużniczej obowiązek wykonania stosownych czynności. Natomiast w wypadku wypłaty dywidendy w postaci rzeczowej to wierzyciel ma obowiązek odebrać świadczenie (art. 454 § 1 zd. 1 k.c.).

## 4. Wymagalność roszczenia o wypłatę dywidendy

### 4.1. Uwagi wstępne

Określenie początku biegu przedawnienia roszczenia odgrywa kardynalną i newralgiczną rolę w ustaleniu pozycji stron, tj. ich uprawnień oraz obowiązków. Zgodnie z art. 120 § 1 zd. 1 k.c. bieg

---

*czynności prawnych przysparzających w prawie polskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1997, nr 3; K. Zaradkiewicz, *Numerus apertus abstrakcyjnych czynności prawnych w polskim prawie cywilnym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, nr 2; M. Gutowski, *Zasada kauzalności czynności prawnych w polskim prawie*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 4.

<sup>41</sup> Tak wyrok SN z dnia 11 października 2002 r., V CKN 1370/00, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2003, nr 11, poz. 155.

<sup>42</sup> Tak uchwała SN z dnia 18 czerwca 2015 r., III CZP 31/15, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2016, nr 6, poz. 67.

<sup>43</sup> Zob. szerzej na temat obowiązku współdziałania wierzyciela: P. Machnikowski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, art. 354, Nb 8–10.

<sup>44</sup> Tak A. Herbet, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A, s. 432.

przedawnienia roszczenia rozpoczyna się z momentem, w którym roszczenie staje się wymagalne. Wymagalność należy rozumieć jako dzień, od którego wierzyciel może skutecznie domagać się od dłużnika spełnienia świadczenia, a co za tym idzie – zaspokojenia swojego interesu<sup>45</sup>.

Zgodnie z regulacją z k.s.h. dzień wymagalności roszczenia w prawie spółek kapitałowych został określony jako dzień wypłaty dywidendy – pojęciem tym posługuje się ustawodawca (dla spółki z o.o. art. 193 § 4, dla P.S.A. art. 300<sup>16</sup> § 4, dla S.A. art. 348 § 5 k.s.h.). Ze względu na strukturę regulacji określających dzień wypłaty dywidendy dla każdej ze spółek kapitałowych można je podzielić na rozwiązanie podstawowe, będące prawie identyczne dla wszystkich spółek, oraz alternatywne, prezentujące się odmiennie dla każdej z nich.

#### 4.2. Wymagalność roszczenia o wypłatę dywidendy w spółkach kapitałowych

Każda spółka kapitałowa ma regulacje normujące sposób wyznaczenia dnia wypłaty dywidendy. Jak już zaznaczono, można je podzielić na dwie grupy: (1) rozwiązanie podstawowe oraz (2) alternatywne.

1. Po pierwsze, przez sformułowanie „rozwiązanie podstawowe” należy rozumieć wyznaczenie dnia wypłaty dywidendy poprzez uchwałę wspólników (dla sp. z o.o.)<sup>46</sup> albo uchwałę walnego zgromadzenia (dla P.S.A. oraz S.A.). Na tym tle wyjątkowa jest regulacja dla S.A. dotycząca podstawowego rozwiązania, gdyż jako jedyna

<sup>45</sup> Zob. J. Ignatowicz, w: *System prawa cywilnego*, s. 814.

<sup>46</sup> Sformułowanie „uchwała wspólników” w art. 193 § 4 k.s.h. oznacza, że nie jest wymagane, aby uchwała została podjęta na zgromadzeniu wspólników (zwyczajnym i nadzwyczajnym), dopuszczalne jest jej uchwalenie w trybie art. 227 § 2 k.s.h., w tzw. trybie obiegowym, gdzie konieczna jest jednomyślność wspólników, jednakże bez obowiązku zwołania zgromadzenia, tak m.in. A. Herbet, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A, s. 433; M. Chomiuk, w: *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, red. Z. Jara, Warszawa 2020, art. 193, Nb 12.

wprost określa maksymalny przedział czasowy na wyznaczenie dnia wypłaty dywidendy. Regulacja art. 348 § 5 k.s.h. konstruuje normę, na mocy której termin wypłaty dywidendy musi być wyznaczony w okresie trzech miesięcy, licząc od dnia dywidendy. Względem sp. z o.o. oraz P.S.A. brak jest analogicznego rygoru czasowego, dlatego też słusznie się podnosi, że uchwała powinna zostać podjęta na zwyczajnym zgromadzeniu lub niezwłocznie po nim<sup>47</sup>. Należy jednakże postulować *de lege ferenda* wskazanie w Kodeksie spółek handlowych maksymalnego terminu na wyznaczenie dnia wypłaty dywidendy, tak aby wprowadzić jasne ramy, z jakim momentem roszczenie o wypłatę dywidendy staje się wymagalne.

2. Po drugie, w sytuacji, gdy spółka nie zastosuje się do ww. rozwiązań, zastosowanie znajdują sposoby alternatywne. Na podstawie art. 193 § 4 zd. 2 k.s.h. wypłata dywidendy w sp. z o.o. w razie braku stosownej uchwały powinna nastąpić niezwłocznie po dniu dywidendy. W P.S.A. zgodnie z art. 300<sup>16</sup> § 4 zd. 2 k.s.h. brak uchwały powoduje konieczność wyznaczenia dnia wypłaty dywidendy przez zarząd<sup>48</sup>, a w S.A. na podstawie art. 348 § 5 zd. 3 k.s.h. w analogicznej sytuacji to rada nadzorcza wyznacza termin wypłaty. Bierność zarządu albo rady nadzorczej skutkuje zastosowaniem podstawowej zasady dotyczącej wykonania stosunku zobowiązaniowego i odwołaniem do terminu niezwłoczności w kontekście spełnienia świadczenia.

---

<sup>47</sup> Nie można zgodzić się ze stanowiskiem M. Chomiuka, op.cit., art. 193, Nb 12, który twierdzi, że: „jeżeli na zwyczajnym zgromadzeniu wspólników zamykającym dany rok obrotowy i dokonującym podziału zysku nie podjęto uchwały o dniu wypłaty dywidendy, to powinna zostać ona wypłacona niezwłocznie po podjęciu tej uchwały, a decyzję o konkretnym dniu wypłaty powinien podjąć zarząd”, ponieważ taka wykładnia pomija możliwość podjęcia uchwały w trybie obiegowym, do czego uprawniona jest sp. z o.o., stąd też okres „niezwłoczności” należy rozumieć zdecydowanie szerzej.

<sup>48</sup> Na mocy poprzedniego stanu prawnego w sp. z o.o. rozwiązaniem alternatywnym było wyznaczenie dnia dywidendy przez zarząd, obecnie artykuł ten został zmieniony, jednak dorobek piśmiennictwa jest nadal aktualny względem P.S.A., zob. S. Sołtyński, A. Szajkowski, M. Tarska, A. Herbet, w: S. Sołtyński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 2, art. 193, Nb 19.

## 5. Termin przedawnienia

### 5.1. Uwagi wstępne

Ustawodawca rozróżnia długość przedawnienia roszczenia w zależności od jego charakteru. Podstawowa zasada mówi, że termin przedawnienia wynosi sześć lat, natomiast w sytuacji, gdy przedmiotem roszczenia jest świadczenie okresowe lub roszczenie jest związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, termin ten zostaje skrócony do trzech lat.

W literaturze przedmiotu głoszone są poglądy klasyfikujące roszczenie o wypłatę dywidendy do każdej z ww. regulacji, co w sposób oczywisty wzajemnie się wyklucza, a zarazem wywołuje liczne wątpliwości, które mają w szczególności wymiar praktyczny.

### 5.2. Termin przedawnienia roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej

Część doktryny postuluje uznanie roszczenia o wypłatę dywidendy za roszczenie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, argumentując, że „roszczenie o wypłatę dywidendy jest związane z prowadzeniem działalności gospodarczej przez spółkę, a akcjonariusz bierze udział w tej działalności, uczestnicząc w podejmowaniu uchwał przez walne zgromadzenie lub przynajmniej ma zagwarantowaną taką możliwość”<sup>49</sup>. Nie sposób jednak zgodzić się z taką argumentacją.

Po pierwsze, utrwalona wykładnia art. 118 k.c. wskazuje, że należy badać fakt związania roszczenia z prowadzeniem działalności gospodarczej wyłącznie z perspektywy wierzycielskiej<sup>50</sup>. Bez znaczenia dla poprawnej kwalifikacji roszczenia jest status strony

---

<sup>49</sup> Tak w głównej mierze J. Frąckowiak, w: *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, red. W. Pyziół, Warszawa 2008, art. 347, Nb 2, a za nim W. Popiołek, w: *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, red. J. Strzępka, Warszawa 2015, art. 348, Nb 9.

<sup>50</sup> Zob. P. Machnikowski, op.cit., art. 118, Nb 5.

dłużniczej. Spółki handlowe są odrębnym bytem prawnym – czy to jako jednostki organizacyjne wyposażone w zdolność prawną, czy też jako osoby prawne – i fakt bycia ich członkiem nie wpływa na charakter roszczenia. Współuczestniczenie w spółce, np. w postaci głosowania nad uchwałami, czy nawet prowadzenia spraw spółki, nie powoduje z samego tego faktu związania roszczenia z działalnością gospodarczą<sup>51</sup>.

Po drugie, nawet przy założeniu, że współnikiem lub akcjonariuszem spółki jest przedsiębiorca, nadal nie determinuje to charakteru roszczenia jako związanego z prowadzeniem działalności gospodarczej. Miałoby to miejsce wyłącznie wówczas, gdyby dany przedsiębiorca „zawodowo” zajmował się członkostwem w spółkach, niemniej sytuację taką należy rozpatrywać w kategoriach wyjątku.

W rezultacie należy odrzucić koncepcję uznania roszczenia o wypłatę dywidendy za roszczenie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.

### 5.3. Termin przedawnienia dla roszczeń okresowych

Zgodnie z odmiennym poglądem – liczniej prezentowanym w piśmiennictwie – świadczenie o wypłatę dywidendy należy zakwalifikować jako świadczenie okresowe, w wyniku czego roszczenie przedawnia się z upływem trzech lat<sup>52</sup>.

W obronie zaprezentowanej koncepcji autorzy – bez większego uzasadnienia – twierdzą, że świadczenie dywidendowe przejawia

---

<sup>51</sup> Tak M. Mataczyński, M. Saczywko, w: *Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz do art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021, art. 118, Nb 14. Odmiennie prezentuje się analogiczna sytuacja względem spółki cywilnej, co wynika z faktu, że nie ma ona podmiotowości prawnej, zob. wyrok SN z dnia 15 listopada 2016 r., III CSK 345/15, Legalis nr 1558518.

<sup>52</sup> Tak S. Sołtysiński, A. Szajkowski, M. Tarska, A. Herbet, op.cit., art. 193, Nb 11; S. Sołtysiński, T. Sójka, w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 3, art. 347, Nb 27; I. Komarnicki, op.cit., s. 298, a na tle Kodeksu handlowego M. Allerhand, w: *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935, s. 559, Nb 10.

cechy świadczenia okresowego. Na przykład Stanisław Sołtysiński i Tomasz Sójka zauważają: „dywidenda jest wypłacana w zasadzie co roku, zobowiązanie spółki należy uznać za opiewające na świadczenia okresowe” oraz „fakt, iż w niektórych latach może nie dojść do wypłaty dywidendy, nie przemawia za odmiennym rozwiązaniem”. Podobną opinię wyraża Igor Komarnicki, który przytacza definicję świadczenia okresowego, a następnie bez szerszej analizy konstatuje, że świadczenie o wypłatę dywidendy jest świadczeniem okresowym.

Z uwagi na powyższe stanowiska pierwszoplanowe znaczenie ma ustalenie charakteru świadczenia okresowego. Zagadnienie to było licznie komentowane w doktrynie<sup>53</sup>, niemniej można stwierdzić, że we współczesnej cywilistyce panuje konsensus w zakresie jego rozumienia<sup>54</sup>. Należy więc przyjąć, że świadczenie okresowe to „świadczenie polegające na stałym dawaniu przez czas trwania stosunku prawnego, w określonych regularnych odstępach, pewnej ilości pieniędzy lub innych rzeczy zamiennych”<sup>55</sup>. Zgodnie z przytoczoną definicją można wyróżnić trzy przesłanki determinujące charakter świadczenia okresowego: (1) stałość dawania świadczeń, (2) powtarzalność oraz (3) konieczność, aby źródłem świadczeń okresowych był ten sam stosunek prawny. Tak rozumiane świadczenie okresowe należy zestawić ze świadczeniem o wypłatę dywidendy.

1. Przesłanka stałości nie zostaje spełniona przy świadczeniu dywidendowym. Wynika to z faktu, że po pierwsze – spółka nie zawsze wypracowuje zysk, a po drugie – nawet jeśli spółka osiągnie dodatni wynik finansowy, nie ma obowiązku wypłacić go w postaci dywidendy. Całkowicie prawdopodobna jest sytuacja, że spółka w trakcie swojego istnienia tylko raz wypłaci wspólnikom lub akcjonariuszom dywidendę (albo też nie dokona tego ani razu).

---

<sup>53</sup> Zob. w szczególności analizę: A. Klein, op.cit., s. 121–131 wraz z przytoczoną tam literaturą.

<sup>54</sup> Szeroko omawia świadczenie okresowe na przykładzie odsetek uchwała (7) SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2005, nr 9, poz. 149.

<sup>55</sup> Tak T. Dybowski, A. Pyrzyńska, w: op.cit., s. 238.

W rezultacie element stałości może się pojawić, jednak nie jest konstytutywny dla świadczenia o wypłatę dywidendy<sup>56</sup>.

2. Wyżej zaprezentowana argumentacja przemawia także za brakiem spełnienia przesłanki powtarzalności. Jeśli w danym stosunku prawnym świadczenia nie są stałe, to tym bardziej nie mogą być powtarzalne, nie sposób odnaleźć elementu periodiczności, gdy nie istnieje jakakolwiek trwałość dokonywanych czynności.

3. Ostatnią, a zarazem najważniejszą przesłanką – przy świadczeniu dywidendowym – jest wymóg, aby źródłem świadczeń okresowych był ten sam stosunek prawny. Jak już zauważono w niniejszej pracy, świadczenie dywidendowe jest elementem stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy, który powstaje wyłącznie w sytuacji, gdy spółka zdecyduje się na wypłatę. Źródłem świadczenia dywidendowego nie jest stosunek członkostwa<sup>57</sup>. Stosunek zobowiązaniowy o wypłatę dywidendy wynika ze stosunku członkostwa, gdyż jest konkretyzacją abstrakcyjnego prawa do zysku, jednakże stanowi odrębny byt, który z momentem powstania odcina się od niego.

#### 5.4. Termin przedawnienia roszczenia o wypłatę dywidendy

W wyniku przedstawionej analiz, biorąc pod uwagę treść art. 118 k.c., można uznać, że jedynym możliwym rozwiązaniem przedmiotowej problematyki jest zakwalifikowanie świadczenia dywidendowego jako świadczenia jednorazowego oraz że odpowiadające mu roszczenie przedawnia się zgodnie z podstawową zasadą, tj. z upływem sześciu lat<sup>58</sup>.

---

<sup>56</sup> Zob. uchwała SN z dnia 18 czerwca 2015 r., III CZP 31/15, gdzie SN stwierdza, że roszczenie o wypłatę dywidendy ze swojej natury nie jest powtarzalne.

<sup>57</sup> Odmiennie I. Komarnicki, op.cit., s. 298.

<sup>58</sup> Tak uchwała SN z dnia 18 czerwca 2015 r.; A. Herbet, w: *System prawa prywatnego*, t. 17A, s. 434; A. Opalski, w: *Kodeks spółek handlowych*, t. IIA, art. 193, Nb 12; M. Chomiuk, op.cit., art. 193, Nb 20.



## 6. Wnioski

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że w wyniku podjęcia przez spółkę uchwały o podziale zysku oraz wyrażenia przez wspólnika lub akcjonariusza ogólnej przyszłej zgody w ramach stosunku członkostwa na bycie stroną stosunków zobowiązaniowych o wypłatę dywidendy dochodzi do powstania ściśle oznaczonego stosunku, którego treścią jest wypłata dywidendy za dany rok obrotowy.

Stosunek o wypłatę dywidendy wynika ze stosunku członkostwa z uwagi na konkretyzację abstrakcyjnego prawa do zysku będącego elementem prawa udziałowego, jednakże w ramach procesu konkretyzacji wyodrębnia się. Tym samym powstaje nowa wierzytelność, którą można rozporządzać i która na tym etapie nie jest już związana ze stosunkiem członkostwa.

W rezultacie świadczenie dywidendowe każdorazowo jest elementem nowego stosunku zobowiązaniowego, a więc nie istnieje możliwość zakwalifikowania go jako świadczenia okresowego, którego podstawą byłby stosunek członkostwa. Ponadto roszczenie o wypłatę dywidendy nie jest związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, gdyż przy kwalifikacji roszczenia na podstawie art. 118 k.c. nieistotny jest status strony dłużniczej.

Tym samym do roszczenia o wypłatę dywidendy będącego świadczeniem jednorazowym i niezwiązanym z prowadzeniem działalności gospodarczej zastosowanie znajdzie podstawowa zasada wyznaczająca 6-letni termin przedawnienia.

### **STRESZCZENIE**

#### Przedawnienie roszczenia o wypłatę dywidendy w spółkach kapitałowych

W artykule została zaprezentowana przekrojowa analiza roszczenia o wypłatę dywidendy w spółkach kapitałowych. Znajdują się w nim rozważania dotyczące powstania stosunku zobowiązaniowego o wypłatę, określenia dnia wymagalności roszczenia oraz jego przedawnienia. W ramach analizy podjęto próbę stworzenia spójnej koncepcji powstania stosunku zobowiązaniowego o wypłatę dywidendy, ustalenia te determinowały spojrzenie na

kwestię wymagalności oraz przedawnienia roszczenia. W pracy broniono tezy, że świadczenie dywidendowe ma charakter jednorazowy, a roszczenie o wypłatę dywidendy przedawnia się na zasadach ogólnych. Posłużono się metodą dogmatyczno-prawną – przeprowadzono analizę regulacji z Kodeksu spółek handlowych oraz Kodeksu cywilnego z uwzględnieniem dorobku piśmiennictwa i orzeczeń Sądu Najwyższego.

**Słowa kluczowe:** przedawnienie; spółki kapitałowe; dywidenda; roszczenie o wypłatę dywidendy; zysk

## SUMMARY

Statute of limitations for a dividend claim in capital companies

The article presents a cross-sectional analysis of the claim for dividend payment in capital companies. It discusses the emergence of the obligation to pay dividends, the maturity of the claim and the statute of limitations. In the course of the analysis, an attempt was made to create a coherent conception of the emergence of a legal relationship concerning the payment of dividends. The article defends the thesis that dividend payment is a one-time benefit, and the claim for dividend payment is time-barred on general principles. The study is based on the dogmatic-legal method, analyzing the provisions of the Code of Commercial Companies and the Civil Code, taking into account the literature on the subject and the case law of the Supreme Court.

**Keywords:** statute of limitations; capital companies; dividend; dividend claim; profit

## BIBLIOGRAFIA

- Allerhand M., *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935.
- Bednarski M., Wilkina J., *Ekonomia dla prawników i nie tylko*, Warszawa 2007.
- Fras M., Habdas M., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2: *Własność i inne prawa rzeczowe (art. 126–352)*, Warszawa 2018.
- Gandor K., *Prawo podmiotowe tymczasowe (ekspertyzy)*, Wrocław–Warszawa 1968.

- Gniewek E., Machnikowski P., *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Grzybowski S., *System prawa cywilnego – część ogólna*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
- Gutowski M., *Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz do art. 1–352*, Warszawa 2021.
- Gutowski M., *Zasada kauzalności czynności prawnych w polskim prawie*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 4.
- Herbet A., *Obrót udziałami w spółce z o.o.*, Warszawa 2004.
- Jara Z., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Klein A., *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 2005.
- Komarnicki I., *Prawo akcjonariusza do udziału w zysku*, Warszawa 2007.
- Kozieł A., *Zysk w spółce kapitałowej. Aspekty prawno-handlowe*, Warszawa 2013.
- Kuropatwiński J., *Umowne rozporządzenie wierzytelnością przyszłą*, Toruń–Bydgoszcz 2007.
- Opalski A., *Kapitał zakładowy, zysk, umorzenie*, Warszawa 2002.
- Opalski A., *Kodeks spółek handlowych*, t. IIA: *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz. Art. 151–226*, Warszawa 2018.
- Osajda K., *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Osajda K., *System prawa prywatnego*, t. 5: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2020.
- Popiołek W., *Akcja – prawo podmiotowe*, Warszawa 2010.
- Pyziół W., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1977.
- Radwański Z., Olejniczak A., *System prawa prywatnego*, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019.
- Safjan M., *System prawa prywatnego*, t. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012.
- Sołtysiński S., *System prawa prywatnego*, t. 17A: *Prawo spółek kapitałowych*, Warszawa 2015.
- Sołtysiński S., *System prawa prywatnego*, t. 17B: *Prawo spółek kapitałowych*, Warszawa 2015.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2014.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2013.
- Sójka T., *Obrót akcjami prostej spółki akcyjnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020, nr 1.

- Strzępka J., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Szajkowski A., *Formy ustrojowe spółek handlowych*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 8.
- Tracz G., *Aktualność generalnej reguły kauzalności czynności prawnych przysparzających w prawie polskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1997, nr 3.
- Zaradkiewicz K., *Numerus apertus abstrakcyjnych czynności prawnych w polskim prawie cywilnym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, nr 2.
- Zdanikowski P., *Prawo udziałowe w spółce z o.o.*, Warszawa 2011.